

A TRADUCCIÓN NO PROCESO CARA Á NORMALIZACIÓN CULTURAL EN GALICIA

Valentín Arias

Empecemos por debulla-lo título. ¿Que se entende por normalización cultural de Galicia?

Non hai dúbida. Que a cultura galega se desenvolva normalmente. Como é natural. Posto que é a propia, en primeirísimo lugar. Nin cousa máis, nin punto menos.

Mais, ¿como e para que?

Considerando que a cultura é a resposta do ser humano ó medio no que se desenvolve el, resulta que a cultura dun pobo vén sendo a súa maneira propia –diferenciada– de ser, de estar e de actuar na vida. E, xa que logo, non cadra nega-la existencia da cultura galega. Por exemplo, o modo que témos-los galegos de alimentarnos, de nos divertir, de comunicármonos... non parece intercambiable, malia teren puntos ou aspectos en común, co xeito que ten de face-lo mesmo calquera outro pobo.

Pois, na resposta que cada pobo dá ó medio que o acolle –isto é, no xeito que cada un ten de lle facer fronte á vida–, coido que cadran fóra de lugar tódalas cualificacións valorativas. Non hai culturas superiores nin culturas inferiores, visto que, en boa lei, cada unha é cumprida e intransferible. Poñamos por caso, o caldo galego non pode substituír ó gazpacho andaluz, nin é substituíble por este: cada un serve perfectamente no seu sitio, e serve malamente noutro, de onde se segue que os dous son imprescindibles.

Se ben se mira, que a cultura propia é a cultura máis útil para un pobo non será discutible. E, xa que pois, teremos por incuestionable que a cultura galega ten que se-la cultura de meirande utilidade para os galegos. Cae de caixón que, sen magoarnos, ningunha outra pode substituíla.

Mais, pola súa propia natureza, as culturas non son estáticas, non son inmutables. Pola contra, estanse facendo mentres permanecen vivas. Porque en cada tempo e en cada situación aparecen os seus problemas, preséntanse os seus retos, ós que se lles vai dando solución, por vía cultural, coas respostas correspondentes. Respostas, estas, que han resultar normais (enriquecedoras, positivas, válidas) na medida en que sexan auténticas, xurdidas desde

a cultura onde se producen; respostas anormais (empobrecedoras, distorsionantes, negativas: vale dicir, inservibles) cando resultan de copiar ou calcar (sen integrar) as respostas xurdidas en culturas alleas.

Agora ben, o feito de existi-la cultura galega, xunto coa evidencia de sernos esta a cultura de meirande utilidade –por se-la propia dos galegos–, non é abondo para que se desenvolva normalmente. Dunha parte, por negarlle a condición de cultura propia ó desprazala do lugar primordial que a tal debe ocupar. Doutra, por mediatiza-la súa evolución normal, enguedellándoa na dependencia da castelá; o que sucede cando se utilizan expresións desta no canto das galegas, cando se intenta adopta-la de fóra renegando da propia... co que é situada nun plano de superioridade aquela, co que se dá pé ó serio complexo de inferioridade que nos eiva.

E quen di cultura pode dicir lingua, sen quitar nin engadir. Porque a lingua é o expoñente máximo da cultura: realización e imaxe, que a reflicte e informa.

Así, pois, non parece razoablemente cuestionable o importante –léase útil– que para os galegos é a normalización lingüística e cultural de Galicia, é dicir, o desenvolvemento cumprido da cultura e maila lingua galegas.

Naturalmente, eu estou por que o meu país discorra con normalidade polos vieiros da historia. O cal conleva, polo pronto, que toda a xente de aquí aprenda a falar na lingua do país –con *status* real de primeira– e faga uso desta en tódolos ámbitos lingüísticos habitualmente. Como dixo alguén, o propio dos galegos é pensar, sentir, namorar... nacer, vivir e morrer en galego. No entendido de que nos convén aprender e usar así mesmo –en segundo termo– outras linguas, entre as que, por razóns xeográficas e históricas, a castelá e maila portuguesa deben ter preferencia. E discorrermos con normalidade polos vieiros da historia tamén conleva –así mesmo e asemade– que en galego se produzan numerosas obras de tódolos xéneros, sortes e estilos, así como que ó galego se traduca canta obra de importancia se produza en calquera outra lingua. Creación e traducción, abundantes e cualificadas, son para nós igualmente necesarias.

E, ben que sexa explicitamente ou sen conciencia precisa do feito, coido que non é cativo o número de galegos que andamos realmente nisto.

Incidencia das traducións

Preguntemos agora. ¿Como inciden na normalización cultural de Galicia as traducións galegas?

Haberá que concordar en que han cumprir traducións ó galego cando Galicia estea normalizada lingüística e culturalmente. É de sentido común. Porque non habemos permanecer illados, temos que nos mover fóra do noso territorio (físico e cultural), debemos coñecer canto se pense e se cree alén

das nosas fronteiras. E a mellor maneira de acceder ás máis das producións alleas –sexan libros, sexan filmes, etc.– é mediante traducións á lingua do país de un. Porque non é cousa de caermos na suxestiva trapela que é o cándido argumento de que no futuro plurilingüe, do que parece que estamos a pisa-la soleira, ben se podería acceder directamente –nas súas linguas de orixe– ás máis destas obras estranxeiras. Nin se accedería a tódalas que importan, nin con proveito a moitas.

Pero veñamos ó papel que desempeñan no proceso de normalización as traducións á nosa lingua.

1. Antes da Autonomía

Pode terse por seguro que as poucas traducións ó galego que foron posibles antes do establecemento da Autonomía en Galicia contribuíron sensiblemente á desactivación da insidiosa idea –teimudamanete espallada– de que o falar noso non pasaba de ser unha simple xerga, atranco para o progreso porque nela –pexorativamente cualificada como dialecto– non era posible expresar pensamentos elevados e conceptos científico-técnicos: inservible, de resultas, fóra do ámbito familiar e veciñal en ambientes modestos.

A réplica máis eficaz, dentro do posible, a estas acusacións –particularmente virulentas ó implantarse a dictadura franquista, como se pode ver nas hemerotecas–, foi poñer en circulación obras de materias e niveis diversos (literarias, de ensaio, científicas, de arte,..) en galego. A coñecida política de prestixio da lingua –levada a cabo por unhas poucas persoas, carentes de medios e coa belixerante Administración, grande parte da intelectualidade e mailo poderío económico en fronte– consistiu en mostrar e demostrar ós da casa e ós de fóra que a lingua galega ten capacidade abonda para acoller e transmitir satisfactoriamente toda clase de manifestacións intelectuais e artísticas concibidas noutra lingua.

Coa tal demostración foron perdendo forza os corrosivos argumentos contra a lingua vernácula (adxectivo con intención minusvaloradora entón). E colíxese que acadaron maior efecto disuasorio no que fai a esta infravaloración as traducións á mesma cá propia creación nela. Quizais porque había predisposición clara a non recoñece-la calidade dunha obra escrita directamente en galego, mentres que a calidade dunha obra orixinalmente escrita nun idioma estranxeiro resultaba máis difícil de negar.

2. Ultimamente

De 1980 a hoxe traducíronse ó galego unhas mil obras importantes: libros e filmes maiormente. Máis nos últimos dez anos que nos anteriores dez séculos. Con todo, menos aínda cás que se deberían traducir anualmente. De calquera maneira, páreceme que son perceptibles algúns dos efectos debidos ás mesmas.

Eu non sei se é posible medir matematicamente os efectos producidos por cada un dos factores que inciden na normalización cultural de Galicia. E, de ser posible, recoñezo que non conto coa bagaxe axeitada para facelo. Mais propoño que reparemos nos efectos da traducción no noso proceso de normalización cultural e lingüística.

Velaquí a miña impresión ó respecto.

Primeiro. Teño para min que podemos apuntar no haber destas traducións un certo pulo á estandarización da lingua galega. Direi o que entendo neste caso.

a) Por unha banda, a traducción supón un importante exercicio de posta ó día para a lingua de chegada, obrigándoa a mobilizar tódolos seus recursos para acoller debidamente situacións e incidencias que xurdiron fóra dela. É forzoso nomear obxectos e mesmo formular pensamentos que non lle son habituais, iluminando tebras e poboando claros. No que fai á lingua galega, esta incidencia actualizadora apréciase maiormente na fixación do léxico: científico, das ciencias sociais, da natureza... O que é unha razón máis para urxir traducións de tódalas linguas e de todo tipo de textos.

b) Por outra parte, as nosas traducións están contribuíndo notablemente á normativización lingüística. Pois, observando os textos falados e escritos que hoxe circulan en galego, non sería temerario afirmar que –pese á regulamentación establecida–, de non ser polas traducións precisamente, aquí e agora, en cuestión de normativa había impera-la anarquía. O que pode resultar moi atractivo pero, nesta materia, non é práctico.

Quero deixar constancia do alto grao de corrección lingüística que se aprecia hoxe, polo regular, nas traducións ó galego.

Segundo. Que as traducións ó galego contribúen a desenvolve-la nosa cultura, maniféstase mesmo no seu estímulo á creación en lingua galega. Constatable na variedade de temas e formas incorporados nos últimos anos á produción literaria de noso; por veces, de inspiración visiblemente concordante con traducións recentes. E explícase. Pois que cada traducción enriquece á cultura que encarna a lingua de chegada: ó presentar realizacións non coñecidas, fanse patentes novas posibilidades, abálanse prexuízos, modifícanse criterios, xorden suxestións...

O cal indica que non é escusable a traducción ó galego de tódalas obras relevantes: innovadoras e clásicas (de tódolos tempos, pero especialmente as que se producen na actualidade).

Terceiro. Tamén é claro que as traducións impulsan a tomar conciencia da propia identidade.

Aquí é salientable, para pór un exemplo, o impacto desalienador que produciu a emisión televisiva de películas populares en versión galega. Á sorpresa inicial por oír falar en galego ó coñecido J. R. en lugares exóticos, seguiu a non explícita pero si actuante e xustificada fachenda de que a lingua propia servise para este mester. Caendo na conta logo, ben que non se explicitase o feito, de posuímos unha cultura tan digna e capaz coma as demais.

Para valorar, de resultas, o infravalorado por ser noso. E pensando, en consecuencia, que non existe motivo para sentírmonos inferiores. Co que se alanca de fixo cara á autoestima, antídoto da autonegación que nos eiva. Ó que segue, naturalmente, o desbloqueo necesario para facérense efectivas as propias posibilidades.

É un proceso desencadeado tamén polas traducións galegas.

Resumimos, con Xoán Maragall, que a traducción á lingua propia incorpora á nosa esencia a esencia allea, universalízanos sen perdérmo-la propia personalidade, fai descubrir riquezas do propio idioma que eran descoñecidas, dálle a este tempero e flexibilidade, e suple en parte a falta dunha tradición literaria propia e continuada.

O que leva a pensar, de seguido, na necesidade de que as traducións estean ben feitas: vertidas con precisión, nunha lingua ben dominada polo traductor, desde a lingua orixinal precisamente.

Prexuízos...

Non será doado prescindir das traducións á propia lingua. E, por tanto, das nosas.

Emporiso, batemos arreo con prexuízos... seguramente interesados. Tales son, entre outros, que as galegas non se necesitan ou que as do portugués e do castelán sobran.

Coas castelás non abonda

Dise, ás veces, que non paga a pena traducir ó galego. Pois que os galegos podemos le-las traducións ó castelán, é cousa de aforrármola tal duplicidade.

E un pregunta: ¿Isto vai con segundas intencións ou é suicida inxenuidade?

Aínda concedendo que a partir dos dez anos, poñamos por caso, tódolos nenos galegos entenden cumpridamente o castelán –que igual é moito conceder–, e supoñendo xa que logo –quizais non ben suposto– que eles poderían comprende-las traducións no idioma de Castela..., non se pode esquecer que o feito de recibírmolas creacións do resto do mundo nunha lingua que non é natural en Galicia habíanos rabenar considerablemente a autoestima, persistindo en caer nos na propia alienación. De recibírmolas traducións en lingua interposta, é seguro que non se había producir ningún dos efectos benéficos antes indicados. E, ademais, por boa que sexa a comprensión do texto castelán, dificilmente ha tanxe-la nosa sensibilidade un texto castelán coma se fose galego.

Nega-la utilidade das traducións á nosa lingua é renunciar a ela. E non se ignore que a lingua propia xoga un papel decisivo na formación mental do individuo e no desenvolvemento social da colectividade.

Do portugués e mailo castelán tamén

Aquí non falta quen pon o berro na lúa cando alguén traduce do portugués ou do castelán ó galego. Eu confeso que non dou co argumento para defender seriamente unha oposición tal como esta.

Empezando polo portugués. É sabido que, por causa da semellanza co galego, non precisamos de grandes esforzos para írmolo entendendo. Isto non se discute.

Pero reparemos noutros feitos. Por exemplo, na obra dun autor veciño que transcenda as fronteiras do seu país amplamente: se parece ben, Saramago. ¿Cantos exemplares de *A Jangada de Pedra* andarán hoxe en día por Galicia? En portugués, posiblemente unhas ducias; en versión castelá, con seguridade varios centos. E trátase dun libro que mesmo fala por extenso de Galicia. Ou tamén, ¿cantos exemplares das *Memorias dun neno labrego* leron os portugueses en galego e cantos leron en portugués? Gústenos ou non nos guste, esta é a crúa realidade. Ó non traducírmo-las obras portuguesas ó galego –porque entendémo-lo portugués–, de lérense elas aquí é en castelán principalmente.

É claro que –no tocante ó dito– a situación das obras castelás non cadra coa das portuguesas.

De non se traduciren ó galego, as obras castelás leranse aquí na súa lingua orixinal. E, de traducírmolas, –hoxe por hoxe– igual se len máis en castelán que en galego. Polo que –en termos comerciais– as traducións do castelán ó galego, neste momento, se cadra non son rendibles. É o argumento que máis barallan –non sei se facendo pé na propia experiencia– os editores aquí.

Pero isto que vai dito non é todo. Renunciarmos a traducir dalgunha lingua é autolimitármonos culturalmente. Pois, tanto se rexeitamos toda clase de traducións á nosa coma se non traducimos do castelán ou do portugués, infravalorámo-la propia e sobrevalorámo-las alleas: o que é unha mensaxe alienadora para o pobo galego. En definitiva, somos cativos ou dependentes. Quer nun chouso, quer noutro. E, dependencia por dependencia... ¡voto pola liberdade!

Eu non teño dúbida de que a negativa a traducir do castelán ou do portugués non cadra coa normalización do cultural de Galicia.

E, outra cousa: paréceme que a utilidade das traducións á nosa lingua non é medible polo volume dos beneficios comerciais que elas producen. Para nós, traducir á lingua galega é practica-la arte de trasladar un texto á nosa lingua –nunca mecanicamente– con miras á normalización de Galicia, para ben das persoas que vivan aquí. Designando con este nós o espírito que anima á Asociación de Tradutores Galegos.

Posible e necesario

Vistas así as cousas –que non é ningunha maneira retorta de velas–, non será desmesura avogar por un plano de traduccions ó galego que inclúa tódolos clásicos universais e mailos milleiros de libros, artigos e audiovisuais dalgunha importancia que se produzan no mundo cada ano. E se aínda engadímola morea de traduccions que ha de ocasionala actividade mercantil, cada día máis internacionalizada, parece que ós tradutores galegos non lles debe faltar traballo. Por iso é de razón saudármolo establecemento da Licenciatura de Traducción na Universidade de Vigo.

¿Argumentarase en contra deste plano de traduccions ó galego que é conveniente pero irrealizable? De primeiras, un retrucaría facendo ve-la terxiversación de palabras. Non se trata de que sexa conveniente. É que resulta necesario. E, partindo disto, o que un pode dicir é que depende. Depende do tipo de goberno que haxa en Galicia. Un goberno galego –calquera goberno que mereza este nome realmente– ha facer posible un programa de traduccions semellante. Para dar pé a que quen aquí vivimos nos sintamos seguros de nós mesmos: o que resulta indispensable para sermos felices e para sermos eficaces. Que non cadra cun goberno norteadado polo benestar do seu pobo converter a este, ou deixalo permanecer, nun fato de seres aliados.

E pois que a iniciativa privada non sabe, non pode ou non quere publicalas traduccions galegas que necesitamos, non debe ter volta que corresponde ás Administracións públicas dar satisfacción cumprida e inmediata a esta nosa necesidade.

Mais, os bos amigos cataláns e vascos que teñen a atención de acompañarnos, igual nos queren comunicar como é que se lle fai fronte a esta cuestión nos países deles.

Pola miña parte, moitas gracias.

